

De apostelen van Johannes Kinker

LOU SPRONCK

Johannes Kinker's Apostles

When in 1818 Kinker arrived at the University of Liège, Belgium, 'to preach the Dutch gospels', he met the unwilling ears of the citizenry, his fellow Freemasons, and his colleagues at university. So he turned to the younger generation in the knowledge that the future belonged to them. In the literary society 'Tandem' he brought together a select group of students, in whom he instilled loyalty to King and Country, a belief in the integration of North and South, and love for the Dutch language and literature. However, after graduation most of his disciples lost their belief in Kinker's creed and severed contacts with their master. This will be illustrated by placing three of them in the spotlight: Jean-Baptiste Nothomb, Lucien Jottrand and Theodoor Weustenraad. This investigation also demonstrates that the ways by which king William I and his Minister Van Maanen dealt with liberal opposition against their administration since 1827 undermined the chances of survival of the United Kingdom of the Netherlands.

In de afgelopen twintig jaar zijn er diverse monografieën en een indrukwekkende hoeveelheid artikelen verschenen die het proces van de staats- en natievorming in het Verenigd Koninkrijk van Willem I gedetailleerd in kaart hebben gebracht.¹ Daarbij zijn ook de ontwikkelingen op het gebied van taal en letteren in Zuid-Nederland verhelderend beschreven. De recente dissertatie van Janneke Weijermars, *Stiefbroeders. Zuidnederlandse letteren en natievorming onder Willem I, 1814-1834*, zoomt in op de literaire ontwikkelingen in de steden Brussel, Antwerpen, Gent en Brugge. De brieven van Johannes Kinker, uitgegeven door André Hanou en George Vis, en een monografie van Guy

1 Onder andere: C.A. Tamse en E. Witte (red.), *Staats- en natievorming in Willem I's Koninkrijk* (Brussel-Baarn 1992); Henk te Velde, "“Geheimzinnig schijnende diepte.” De volkskoning en de omstreken band tussen vorst en volk in de 19e eeuw", *Groniek* 34 (2000) 7-24; Jeroen van Zanten, *Schielijk, Winzucht, Zwaarhoofd en Bedaard. Politieke discussie en oppositievorming 1813-1840* (Amsterdam 2004); Peter van Velzen, *De ongekende ministeriële verantwoordelijkheid. Theorie en praktijk 1813-1840* (Nijmegen 2005); Els Witte, *De constructie van België 1828-1847* (Leuven 2006); Wim Vandenbussche en Guy Janssens (red.), *Taalpolitiek, taalplanning en taalgebruik in het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden (1814-1830)* (Gent 2007); Rik Vosters en Janneke Weijermars (red.), *Taal, cultuurbeleid en natievorming onder Willem I* (Brussel 2011). In laatstgenoemde bundel verzorgde Els Witte op p. 13-24 een overzicht van de publicatiestroom onder de titel 'Nieuw onderzoek naar het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden'.

Janssen, Kris Steyaert en Bernard Pierret over *Het onderwijs van het Nederlands in de Waalse provincies en Luxemburg* verschaffen ons een goed beeld van de praktische uitwerking van Willems taalpolitiek in deze grotendeels Franstalige provincies en van de moeilijkheden die ermee gepaard gingen.²

Maar wat is het blijvend resultaat geweest van alle soms visionaire energie die aan de emancipatie van de Nederlandse taal en letteren in Vlaanderen, Wallonië en Luxemburg besteed is? Wat was de opbrengst van het zaad dat Johannes Kinker, hoogleraar Nederlandse taal en letterkunde aan de Luikse universiteit in de jaren 1818-1830, gezaaid heeft, in het bijzonder in hart en geest van zijn favoriete leerlingen die hij wekelijks in zijn huis ontving?³ Men zou mogen verwachten dat zij na hun afstuderen, blakend van apostolisch vuur, hun bijdrage hebben geleverd aan de verdere eenwording van Noord en Zuid zoals die koning Willem I en hun leermeester voor ogen stond. En hoe hebben zij Kinkers ideeën over een beheerste, geleide verlichting, zoals de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen die voorstond, verwerkt en in praktijk gebracht? Hoe stonden zij, geëngageerde en spraakmakende burgers van het jonge België, tegenover de taal van de Vlaamse helft van het Belgische volk? Over Kinkers aandeel in de unificatiepolitiek van Willem I zijn wij intussen genoegzaam geïnformeerd,⁴ maar wat was het effect van zijn prediking op langere termijn?

Een monografie, waarin de werkzaamheid van Kinkers toegewijde discipelen beschreven en geanalyseerd wordt, zou die vragen kunnen beantwoorden, althans voor zover beschikbare levensbeschrijvingen en archiefonderzoek dit mogelijk maken.⁵ Ik zal mij hier beperken tot een terreinverkenning aan de hand van drie prominente voorbeelden: Jean-Baptiste Nothomb, een Luxemburger, Lucien Jottrand, een 'Nederlandsche Waal' uit Zuid-Brabant, en de Maastrichtenaar Theodoor Weustenraad. Over hen zijn biografische gegevens voorhanden, maar ook archiefstukken en publicaties die op hun contacten met Kinker betrekking hebben. Voldoende om een voorlopig antwoord op de onderzoeksvraag mogelijk te maken.

2 Janneke Weijermars, *Stiefbroeders. Zuid-Nederlandse letteren en natievorming onder Willem I, 1814-1834* (Hilversum 2012); A.J. Hanou en G.J. Vis, *Johannes Kinker (1764-1845). Briefwisseling*, 3 dln. (Amsterdam 1992-1994) [voortaan: *Briefwisseling Kinker*]; Guy Janssens en Kris Steyaert m.m.v. Bernard Pierret, *Het onderwijs van het Nederlands in de Waalse provincies en Luxemburg onder koning Willem I (1814-1830). Niets meer dan een boon in een brouwketel?* (Brussel 2008).

3 Over deze groep leerlingen: Kris Steyaert, 'Het "mysterie" Tandem. Kinkers studentengenootschap te Luik', in: Vosters en Weijermars, *Taal, cultuurbeleid en natievorming*, 153-168.

4 Natuurlijk ook door: André J.A.M. Hanou, *Sluiers van Isis. Johannes Kinker als voorvechter van de Verlichting in de vrijmetselarij en andere Nederlandse genootschappen, 1790-1845*, 2 dln. (Deventer 1988).

5 In de loop der jaren heb ik in Belgische, Nederlandse en Luxemburgse publicaties en archieven heel wat gegevens over Kinkers favoriete leerlingen verzameld, maar onvoldoende voor een bevredigend overzicht van de hele groep.

Johannes op Patmos

Toen Johannes Kinker (1764-1845) in 1818 als hoogleraar Nederlandse taal en letterkunde in Luik arriveerde 'om aldaar het hollandsche Evangelie te verkondigen',⁶ vond hij er nauwelijks gehoor, niet bij de burgerij, niet bij zijn collega's-professoren en evenmin bij zijn broeders-vrijmetselaars.

De Luikenaren hadden zonder morren geaccepteerd dat hun oude prinsbisdом als 'provincie Luik' opgenomen was in het in 1815 gecreëerde Verenigd Koninkrijk der Nederlanden, maar het idee dat de 'langue universelle', draagster van de superieur geachte Franse cultuur, hún taal, haar plaats op korte of langere termijn zou moeten delen met het tot 'landtaal' uitgeroepen 'Hollands', wekte tegenstand. Kinker merkte het bijvoorbeeld in de Société d'Émulation, de culturele brandhaard van de Luikse intelligentsia. Hij was er in 1819 als 'associé résident' lid van geworden. Weliswaar lag er de regeringsgezinde *Journal de Bruxelles* op de leestafel, maar van enige waardering voor het blad was niets te merken en in december 1822 schreef hij aan de minister van Justitie Cornelis van Maanen dat in deze Luikse pendant van het Amsterdamse Felix Meritis 'de geest nog zeer verre [was] van hetgeen hij behoorde te wezen'.⁷

Aan de universiteit heeft Kinker het openlijk en lijdelijk verzet tegen het Nederlands en het 'hollandsche Evangelie' vanaf zijn eerste college met regelmaat ondervonden. De brieven die hij in de jaren 1818-1822 aan zijn Noord-Nederlandse vrienden geschreven heeft, staan vol klachten over de anti-Hollandse geest en de tegenwerking in 'dit hatelijk nest'.⁸ Hij klaagde zijn nood ook bij zijn invloedrijke vrijmetselaarsvrienden A.R. Falck, minister van Onderwijs,⁹ en prins Frederik, grootmeester van de orde der vrijmetselaren. De laatste was van mening dat, hoewel hij doordrongen was van Kinkers 'weinig aangename positie te Luik', de kans 'om hem uit zijn tegenwoordig lijden verlost te zien' gering was.¹⁰

Op 17 augustus 1818, kort na zijn aankomst vanuit Amsterdam in Luik, was hij als 'associé libre' opgenomen in de Luikse loge La Parfaite Intelligence. Toen enkele maanden later, op 28 februari 1819, in de loge een rouwdienst gehouden werd ter herdenking van oud-voorzittend meester L.-P. Saint-Martin, voerde, na prof. P.-J. Destriveaux en prof. N.-G.-A.-J. Ansiaux, Kinker het woord in zijn kwaliteit van groot-redenaar van het noordelijk Groot-Oosten van het koninkrijk. In zijn toespraak haalde hij fel uit naar 'les ennemis de la Lumière, les tyrans des esprits faibles et des âmes timorées', die 'cet empire

6 *Briefwisseling Kinker*, I, 416 (Kinker aan J. Immerzeel jr., 7 maart 1821).

7 *Briefwisseling Kinker*, I, 425 (aan J. Fabius, 28 mei 1821); I, 451 (aan C.F. van Maanen, december 1822); Hanou, *Sluiers van Isis*, I, 481-482.

8 *Briefwisseling Kinker*, I, 424 (aan J. Fabius, 28 mei 1821).

9 *Briefwisseling Kinker*, I, 435, 437-438 (aan A.R. Falck, 18 december 1821).

10 Den Haag, Archief van de Orde der Vrijmetselaren onder het Groot Oosten der Nederlanden: Archief Prins Frederik, Maçonnieke nalatenschap: Prins Frederik aan jhr. W. van Vredenburg, 's-Gravenhage, 8 april 1822 (ook opgenomen in *Briefwisseling Kinker*, I, 440).

des Ténèbres qui détruisent le bon sens et la saine philosophie de notre siècle' weer wilden herstellen.¹¹ Die woorden zullen bij de broeders niet slecht gevallen zijn, maar de jurist Destriveaux en andere liberale logevrienden, hoewel niet minder 'philosophe' dan Kinker, bleken geen minnaars van de 'landtaal' en evenmin van de regeringspolitiek. De slordige weergave van Kinkers naam ('Kinker J.H.', 'Joseph Kinker') in gedrukte naamlijsten van de loge lijkt exemplarisch voor het gebrek aan interesse in de persoon en de taalpolitieke missie van hun 'associé libre'.¹² Kinker heeft de loge waarschijnlijk niet vaak bezocht. De avonden van de tweewekelijkse logebijeenkomsten reserveerde hij vanaf 1821 voor werkcolleges met favoriete studenten bij hem aan huis. Die open geesten waren hem blijkbaar liever dan zijn bevooroordeelde maçonnieke stadgenoten.¹³

In 1817 waren bij de oprichting van de Luikse universiteit veertien hoogleraren benoemd, van wie Kinker de enige Noord-Nederlander was.¹⁴ Toen hij in augustus 1818 zijn missioneringswerk begon – de verhuizing was om diverse redenen lang uitgesteld – vond hij in vrijwel niemand een medestander. In overgrote meerderheid beschouwden de Luikenaren, de collega's en de studenten de Nederlandse taal en de Nederlandse literatuur als zaken die hun werden opgedrongen; er bestond eenvoudig geen belangstelling voor. De eerste drie jaren heeft Kinker zich in Luik gevoeld als Johannes op Patmos, naar wiens stem niet werd geluisterd.¹⁵

Pas in 1822 kwam er een ommekeer, een gevolg van het taalbesluit uit 1819, waarin was bepaald dat het Nederlands met ingang van 1 januari 1823 de officiële taal van het openbaar bestuur, de rechterlijke macht en het onderwijs zou zijn in alle niet-Franstalige steden en dorpen in de zuidelijke provincies. Ook aan de Luikse universiteit drong nu het besef door dat kennis van het Nederlands voor een ambtelijke carrière dringend gewenst was. Kinker merkte het onmiddellijk aan de groeiende opkomst van de studenten bij zijn colleges. Hij merkte het ook aan de toenemende belangstelling voor de selecte groep studenten die hij iedere maandagavond in zijn huis aan de Place Saint Jacques verenigde. In april 1822 richtte Kinker dit gezelschap in als een heus 'letterkundig genootschap', met wetten en regels, notulen en diploma's van lidmaatschap, onder de zinspreuk: Tandem fit surculus arbor (Eens wordt de twijg een

11 P.J. Destriveaux (red.), *Honneurs funèbres rendus dans la Respectable Loge La Parfaite Intelligence à l'Orient de Liège, le 28e jour du 12e mois de l'an de la Vraie Lumière 5818* [28 februari 1819], à la mémoire du Très Vénérable Frère St.-Martin, ancien Vénérable de la Respectable Loge (Liège 5818) 25; Hanou, *Sluiers van Isis*, I, 420-429.

12 *Honneurs funèbres St.-Martin*, 29; Archief Groot Oosten der Nederlanden, *Tableau des Frères qui composent la Respectable Loge de St. Jean, sous le titre distinctif de la Parfaite Intelligence, à l'Orient de Liège, à l'époque du 25me jour du 10me mois de l'an de la Vraie Lumière 5821* [25 december 1821].

13 Steyaert, 'Het "mysterie" Tandem', 164.

14 Alphonse Le Roy, *Liber memorialis. L'Université de Liège depuis sa fondation* (Liège 1869) 39-40.

15 *Briefwisseling Kinker*, I, 428-429 (aan J. Fabius, 28 mei 1821). Zelf karakteriseerde Kinker deze brief als 'eene Jeremiade uit Patmos'. Patmos was het verbanningsseiland van de apostel en evangelist Johannes.

*Afb. 1 Johannes Kinker
(1764-1845) omstreeks
1814. Gravure van J.E.
Marcus naar een tekening
van H.W. Caspari. Bron:
Nederlandsche Muzen-
Almanak 1825.*

boom). De doelstelling was: de studie van de Nederlandse taal en literatuur, de bevordering van de Verlichting en de ontwikkeling van het nationaal gevoel. Onderdeel van dit laatste was de moeizame arbeid aan de integratie van Noord en Zuid in het Verenigd Koninkrijk. De volwassenen hadden er in Luik geen oren naar, maar de jeugd bleek voor Kinkers boodschap open te staan. In Tandem kon hij zijn missie voor Verlichting, Vorst en Vaderland waarmaken en kansrijk werken aan de verbreiding van de Nederlandse taal en letteren. De toekomst zag er weer hoopvol uit.¹⁶

¹⁶ L. Jottrand, *Nederduitsche gewrochten van den Nederlandschen Waal* (Brussel 1872) 19-29; M. Rutten, 'Neerlandica aan de Rijksuniversiteit te Luik. Johannes Kinker', *Tijdschrift voor levende talen* 18 (1962) 112, 113, 118-130; George J. Vis, *Van Siegenbeek tot Lodewick. Verkenningen naar de geschiedenis van de studie der Nederlandse letterkunde, speciaal in het onderwijs* (Amsterdam [2004]) 53-58; Steyaert, 'Het "mysterie" Tandem', 155; Janssens/Steyaert/Pierret, *Het onderwijs van het Nederlands*, 190-195.

Kinkers discipelen

Tandem heeft ruim zes jaar bestaan, van april 1822 tot in de zomer van 1828. Buiten Kinker, die voorzitter was, en zijn vrouw die als 'schatbewaarster' (thesaurier) optrad, was het maximum aantal leden in de vergadering van 10 oktober 1823 bepaald op tien. Uit het bewaard gebleven tweede deel van de notulen (lopend van mei 1823 tot juli 1826), uit Kinkers brieven en uit informatie van Jottrand en Le Roy zijn ons de namen van 31 Tandemleden bekend geworden. De meesten waren afkomstig uit Nederlands- of Duitstalige regio's, weinigen kwamen uit Franstalig gebied. Het leren van Nederlands ging de Luxemburgers duidelijk beter af dan de Walen, nog afgezien van het orangisme dat veel Luxemburgers eigen en de meeste Walen vreemd was.

Liefst vijftien Limburgers zijn er lid van geweest: zeven uit Maastricht (Fritz Behr, Guillaume de Crassier, André Graaff, Godefroid Stas, Jacques Verduchêne, Theodoor Weustenraad, Camille Wiet), vijf uit Roermond (François van Aefferden, Pieter Geradts, Alexander Michiels van Kessenich, Clément Michiels van Verduynen, Pascal Strens), één uit Venlo (Philippe Bloemaerts), twee uit het huidige Belgisch-Limburg (Édouard Capitaine, Joseph Hermans). Uit Nederlandstalig gebied verder een Noord-Brabander (Jacques Gerris) en een Geldersman (Willem Jan Frederik Quarles de Quarles).

De provincie Luxemburg leverde zeven leden (Charles Beving, Joseph Heuschling, Theodor Lenz, Jean-Baptiste Nothomb, Joseph Paquet, Xavier Würth aîné, Xavier Würth-Paquet), de meesten opgegroeid in Duitstalig gebied.

Er was één Brusselaar bij (August Verreyt) en een Waals-Brabander (Lucien Jottrand). Luik leverde drie leden (Pierre-Joseph Lemoine, Auguste Nicolai, Jules Putzeys). Minder plaatsgebonden waren Peter Friedrich Ludwig Christiaan von Eichstorff en Karl Stedman. De eerste was van Duitse komaf, maar trad al jong in Nederlandse krijgsdienst. Stedman, geboren als zoon van een officier in Bataafse legerdienst, later luitenant-generaal in het Nederlandse leger, was eerst enkele jaren als advocaat en ambtenaar werkzaam in Brussel en ontplooid daarna politieke activiteiten in Duitsland.¹⁷

In mijn proefschrift over Weustenraad heb ik achttien Tandemisten van een korte biografische notitie voorzien: de Limburgers Behr, Capitaine, De Crassier, Geradts, Graaff, Michiels van Kessenich, Michiels van Verduynen, Stas, Strens, Verduchêne en Wiet; de Luxemburgers Nothomb, Paquet, Würth aîné en Würth-Paquet; verder Gerris, Jottrand en Stedman). Een door zijn diversiteit boeiende groep academici, van wie velen in België, Nederland of Luxemburg geschiedenis hebben geschreven.¹⁸

¹⁷ *Aanteekeningboek der vergaderingen van het gezelschap Tandem. Tweede deel* (Leuven, Universiteitsbibliotheek, hs. B 255-3 [schenking Bocksruith]) passim; *Briefwisseling Kinker*, passim; Jottrand, *Nederduitsche gewrochten*, 23, 28, 32, 48; Le Roy, *Liber memorialis*, 369-370; Janssens/Steyaert/Pierret, *Het onderwijs in het Nederlands*, 389.

¹⁸ Lou Spronck, *Theodoor Weustenraad (1805-1849) en de 'Percessie van Scherpenheuvel'* (Hilversum 2009), hoofdstuk 2, noten 42-43, 44, 47-48, 56, en hoofdstuk 3, noot 120.

Zoals reeds gezegd, wil ik hier over een drietal van hen iets meer vertellen: over Nothomb, die bij zijn vertrek uit Tandem een plechtige ‘geloofsbelijdenis’ uitsprak; over Jottrand, die na zijn afstuderen ruim twee jaar met Kinker gecorrespondeerd heeft en zich in de jonge Belgische staat strijdbaar heeft ingezet voor de rechten van het Nederlands; over Weustenraad, die na zijn terugkeer in Maastricht het evangelie van zijn meester gepassioneerd heeft verkondigd, al was het vuur na acht maanden opgebrand.¹⁹

Jean-Baptiste Nothomb

Bij hun afstuderen aan de universiteit namen de leden tijdens een feestelijke vergadering ook afscheid van Tandem, een gewichtig gebeuren, door Kinker aangegrepen voor een korte bezinning op de taak die in de maatschappij op hen wachtte. Van slechts één Tandemlid, Jean-Baptiste Nothomb, is de afscheidsrede bewaard gebleven.

Nothomb (1805-1881) groeide op in het Franstalige plaatsje Messancy, even ten zuiden van Aarlen (Arlon). Tot 1830 maakte het deel uit van de provincie Luxemburg, vanaf 1830 hoorde het bij de Belgische provincie Luxembourg. Nothomb werd door Xavier Würth aîné als lid van Tandem voorgedragen en hield op 3 slachtmaand (november) 1823 zijn intreerede.²⁰ Hij was een actief lid, die regelmatig voor een ‘opstel’ zorgde. Van 29 maart tot 5 juli 1824 fungeerde hij als ceremoniemeester – onder Kinkers toezien oog moest die zorg dragen voor de goede orde van de vergaderingen – en van 14 maart tot 31 oktober 1825 was hij geheimschrijver, secretaris dus.²¹ Uit zijn opstellen blijkt een bijzondere belangstelling voor de recente politieke geschiedenis. Zo sprak hij op 14 juni 1824, bij gelegenheid van de negende herdenking van de slag bij Waterloo, vergelijkenderwijs over de gevolgen van het optreden van Robespierre en dat van Napoleon. Op 1 november van datzelfde jaar las hij een ‘Zamenspraak tusschen Napoleon en Lodewijk den XVIII’, waarbij Kinker opmerkte ‘dat deze niet geheel in den geest van Tandem is’. Het commentaar van Kinker wijst erop dat Nothombs visie niet correspondeerde met die van Kinker, al kunnen we slechts gissen naar de inhoud van het geschil,

19 Voor de relaties van Kinker met de Tandemleden Alexander Michiels van Kessenich (1800-1863) en Édouard Capitaine (1806-1887), zie: Lou Spronck en George Vis, ‘Eigenzinnig optimisme tegenover “bedekte kwaadwilligheid”. Johannes Kinker bericht uit Luik, 29 januari 1824’, *Spiegel der letteren* 43 (2001) 61-75; Lou Spronck, ‘Alexander Michiels van Kessenich 1800-1863’, in: *Publications de la société historique et archéologique dans le Limbourg* 136-137 (2000-2001) 5-84; Lou Spronck, ‘Op de breuklijn tussen Noord en Zuid. Johannes Kinker, Jacques Behr en Édouard Capitaine in oktober 1830’, *De Maasgouw* 129 (2010) 71-79. In het laatste artikel wordt op p. 73 ook even aandacht besteed aan Frédéric (Fritz) Behr.

20 *Aanteekeningboek*, 24-27. In Tandem werden consequent de Nederlandse benamingen van de maanden gebruikt: louwmaand, sprokkelmaand, lentemaand, grasmaand, bloeimaand, zomermaand, hooimaand, oogstmaand, herfstmaand, wijnmaand, slachtmaand, wintermaand.

21 *Aanteekeningboek*, 48, 59, 82, 125.

Afb. 2 Jean-Baptiste Nothomb (1805-1881) omstreeks 1832. Bron: Wikipedia.

aangezien het notulenboek geen nadere informatie verstrekt. Over de ‘invloed van het staatkundige stelsel van Rousseau op de Fransche omwenteling’ handelde Nothomb op 27 juni 1825. En op 23 januari 1826 hield hij een beschouwing ‘over de nieuwe maatregelen van onze regering nopens het openbaar onderwijs’. Laatstgenoemd opstel werd in de daaropvolgende vergadering door voorzitter Kinker gecorrigeerd teruggegeven, waarna het door Nothomb een tweede maal werd voorgelezen. ‘Dit opstel keuren de leden algemeen goed,’ noteerde notulist Fritz Behr.²²

Op 3 augustus 1826 sloot Jean-Baptiste Nothomb zijn juridische studie af; enkele weken daarvoor, op 10 juli 1826, had hij in Tandem zijn afscheidsrede gehouden.²³ De toespraak getuigt van de onafhankelijkheid van zijn geest en laat zien wat Tandem voor zijn geestelijke groei betekend heeft. Hij vroeg zich daarin af ‘met welke beginsels ik, als het ware gewapend, aan de toekomst tegemoet ga’.²⁴ Uitgaande van het doel van Tandem – beoefening van de Nederlandse taal en ‘verlichting in ’t algemeen’ – merkte hij op dat aan zijn beheersing van het Nederlands nog flink geschaafd moest worden en dat hij verder zou

²² *Aanteekeningboek*, 56, 63, 117, 144, 145.

²³ *Aanteekeningboek*, 165.

²⁴ Brussel, Ministerie van Buitenlandse Zaken: Papiers J.-B. Nothomb, archiefnummer 117.247.28 (microfilm).

spreekt over de vraag in hoeverre hij zelf tot de gewenste ‘verlichting’ gekomen was:

Indien verlichting daarin bestaat dat men boven alle vooroordeelen van tijden en landen verheven verschijnt, zoo dat men aan alle bestaande vormen van godsdiensten vreemd geworden is, zoo dat men zich niet als lid van een familie, noch van een volk, maar als lid van het menschdom beschouwt, en dat men bovendien met die wereldburgerlijke begrippen verdraagzaamheid, zonder welke de waarheid de gedaante van de dwaling aanneemt, vereenigt, – indien ik aan het woord verlichting, zoo dikwijls uitgesproken, zoo zelden begrepen, die beteekenis mag hechten, dan wage ik volgende woorden, op mij betrekkelijk, uit te spreken.

Nothombs omschrijving van het begrip Verlichting sloot naadloos aan bij Kinkers visie en zal dus niet tot discussie geleid hebben, maar zijn ‘volgende woorden’, waarin hij de conclusie van zijn gedachten over religie formuleert, kwamen uit eigen koker:

Alle thans bestaande godsdiensten plaats ik op dezelfde lijn, daar ze mij alle ongerijmd voorkomen en slechts in het meer of mindere getal der ongerijmdheden verschillend schijnen. Het zou even zoo sterk tegen mijne overtuiging zijn den eenen of den anderen te belijden, en aldus [lees: daarom] zou ik voor geen prijs mij tot eene andere godsgezindheid bekeeren, niet omdat ik aan het catholicismus, dat mijne kindschheid vergezeld heeft, door eenig onweerstaanbaar vooroordeel gehecht ben, maar omdat eene andere godsdienst, ofschoon minder valsch, nogtans tegen mijne overtuiging zou zijn.

We zouden hem nu typeren als een ‘niet-practiserend katholiek’. Hij is dat zijn hele leven ook gebleven.

Nothomb vervolgde: Verlichting gaat voor ieder individu, voor iedere natie en voor het mensdom gepaard met ‘volmaking’. De middelen naar dat ene doel, naar die volmaking, lopen uiteen, omdat de mensen nu eenmaal in verschillende volkeren verdeeld zijn. Eén eis is evenwel onvoorwaardelijk: ‘nooit mogen de middelen van dien aard wezen dat de algemeenheid van het doel verdelgd zou zijn.’ En verder moeten Verlichting en Volmaking bekroond worden door Verdraagzaamheid.

Bij zijn entree in Tandem koesterde hij weliswaar ‘gelijke denkbeelden’, zij het minder bewust, maar die waren nu ontgaan van ‘een soort van dweepzucht’, een onverantwoord soort passie. Zijn ‘kundigheden’ waren vervolmaakt dankzij de lessen van Kinker, verdraagzaamheid was hem getoond door zijn vrienden, en, zo mocht hij vaststellen, ‘zedert eenigen tijd begint ook de verdraagzaamheid mijnen geest te bestieren en mijne verbeeldingskracht te matigen.’

Zoodanig, mijne heren, is de geloofsbelijdenis die ik als een rondborstig Nederlander aan vrienden maak. Met deze denkbeelden treed ik nu in de wereld en beloof u er trouw aan te blijven. (...) hoopende, indien wij ons nog op deze aard-

sche rij's ontmoeten, in welke kleeven het ook zijn moge,²⁵ dat wij ons nog in 't voorbijgaan de hand zullen drukken.

Het lijkt wel of Nothomb de scheiding van de wegen voorvoelde ...

Nothomb begon zijn maatschappelijke carrière in Luxemburg. Maar hij hield de contacten met zijn oude studievrienden aan en dit leidde in januari 1829 tot zijn vestiging in Brussel. Daar ging hij vanaf december een prominente rol spelen als medewerker van *Le Courrier des Pays-Bas*, de leidende oppositiekrant. Nothomb was een groot voorstander van de Unie (het 'monsterverbond' van katholieken en liberalen) en hij zou dat ook na 1830 blijven, al was zijn positie tussen de geestelijke tegenpolen vaak delicaat. Na de Belgische Revolutie werd hij lid van de Grondwetscommissie en van het Nationaal Congres. Hij vertegenwoordigde België op de conferentie van Londen (1830-1831) en onderhandelde met de Europese mogendheden over het statuut van de jonge staat. Daarna werd hij secretaris-generaal van het ministerie van Buitenlandse Zaken (1831-1837), minister van Openbare Werken (1837-1840) en president van het unionistisch kabinet waarin hij minister van Binnenlandse Zaken was (1841-1844). Vanaf 1845 tot zijn dood in 1881 was hij Belgisch gezant in Berlijn.²⁶

Kinker en Tandem zijn voor Nothombs geestelijke vorming ongetwijfeld van betekenis geweest, maar van grote drang om Kinkers evangelie te verspreiden heeft hij geen blijk gegeven. Zijn roeping was het evenwicht te bewaren, in het midden te staan, unionist te zijn. Dat gold ook voor zijn opstelling ten opzichte van de taal. Hoewel hij een 'landtaal' niet als noodzakelijke factor voor staatseenheid beschouwde, koos hij voor het Frans, omdat de algemene invoering van het Nederlands te veel inspanningen zou vergen. Daarnaast vond hij de binding van intellectueel België met de Franse cultuur van het hoogste belang. Wel moest België politiek onafhankelijk en neutraal blijven.²⁷

Lucien Jottrand

Lucien Jottrand, geboren in 1804 in het Waals-Brabantse Genappe en in 1877 gestorven in Sint-Joost-ten-Node, was een overtuigd aanhanger van de eenheid van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden, maar stond zeer kritisch

²⁵ 'kleeven': toespeling op het door Joseph Paquet (1804-1858) geambieerde priesterschap. Paquet was in oktober 1825 overgestapt naar het Collegium Philosophicum in Leuven, waar in een tweejarige cursus het 'verlichte' fundamenteel van zijn priesteropleiding zou worden gelegd. In zijn afscheidsrede van Tandem, die in de vergadering van 31 oktober 1825 werd voorgelezen door Nothomb, beloofde Paquet: 'Ik zal [...] onder het zwarte kleed nooit mijne denkbeelden verdonkeren' (zie *Aanteekeningboek*, 126). Helaas, Leuven werd een mislukking en Paquet keerde terug naar Luik. Op 21 juli 1827 behaalde hij er het doctoraat in de Letteren en Wijsbegeerte. Zijn werkzame leven speelde zich daarna in Luxemburg af.

²⁶ *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, dl. 10 (Utrecht-Antwerpen 1955) 12; *Biographie Nationale de Belgique* 15 (1899) 910-934; Chevalier Jacques Ruzette, *J.-B. Nothomb* (Bruxelles 1946) 13-15.

²⁷ *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse beweging*, dl. 2 (Tielt 1998) 2214-2215.

tegenover koning Willem I, aan wiens leven in de periode vóór zijn troonsbestijging, dus als *Guillaume-Frédéric d'Orange*, hij in 1827 een biografie gewijd had. Jottrand bewonderde Kinker en geloofde in diens boodschap, maar deed dat zeker niet onvoorwaardelijk. Beiden streefden naar een meer verlichte wereld, naar een volkenbond, een wereldstaat op den duur. Jottrand deed dat niet op de wijsgerig-idealistische manier van Kinker, maar actief en strijdbaar. Als advocaat en journalist vocht hij zijn leven lang voor sociale rechtvaardigheid en meer democratie. Hoezeer zijn inbreng serieus werd genomen blijkt uit de in november 1847 in Brussel opgerichte Association démocratique internationale, waarvan hij voorzitter was, Karl Marx vicevoorzitter. In Belgisch verband streed Jottrand voor gelijkberechtiging van Vlamingen en Walen. De verfranste burgerij was zijns inziens de oorzaak van de sociale en taalkundige verdrukking van het Vlaamse volksdeel. Vandaar zijn pleidooi voor algemeen kiesrecht. In zijn engagement met de Vlaamse Beweging, waaraan hij op zijn eigen, onafhankelijke manier deelnam, toonde hij zich een goede leerling van zijn Luikse meester. In 1856 werd hij voorzitter van de Commissie der Vlaamse Grieven, die het fundament heeft gelegd voor de geleidelijke ontvoogding van het Vlaamse volksdeel. De opstellen en redevoeringen die hij onder de intrigerende titel *Nederduitsche gewrochten van den Nederlandschen Waal*²⁸ publiceerde, zijn van dit alles het sprekend bewijs.²⁹

Lucien Jottrand was op 10 mei 1824 lid van Tandem geworden op voordracht van Jean-Baptiste Nothomb. Hij verliet het gezelschap met een afscheidsrede op 18 juli 1825, tien dagen voordat hij aan de Luikse universiteit afstudeerde als doctor juris.³⁰ Tijdens de periode van zijn lidmaatschap, die ruim één jaar duurde, verzorgde hij over een viertal onderwerpen een exposé. Hij sprak 'over de zedeleer van 't Kristendom' en 'over den oorspronk en de geschiedenis der slavernij', vervolgde met een 'Zamenspraak tusschen Arminius en Civilis in de Elizesche velden' en presenteerde een 'Aanblik over de Zuidelijke gewesten in hun verband met de oude Zeven Vereenigde Provinciën'.³¹ In het eerste opstel had hij over de stichter van het christendom gezegd dat diens kindsheid en jeugd 'met verdichtsel en omwonden zijn', waarop Kinker reageerde met de volgende aantekening in de marge: 'Over eene algemeene instelling als middel ter verlichting en beschaving door bijna geheel Europa erkend, moet men met meer eerbied spreken (...)' Jottrand weet zijn uitglijder aan 'de lichtzinnigheid der jeugd' en toonde zich dankbaar voor de terechtwijzing.³²

²⁸ Brussel 1872. Toelichting: 'Nederduitsche gewrochten': Nederlandstalige werken; 'van den Nederlandschen Waal': van de Waal Lucien Jottrand, levend in het tweetalige cultuurgebied der Nederlanden.

²⁹ *Biographie Nationale de Belgique* 30 (1958) 471-488; *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, dl. 2 (Tielt 1998) 1597. De vierdelige dissertatie van H. Strijens, *Lucien Jottrand 1804-1877. Republikein, flamingant en strijder voor de federale staten van Europa* (Gent 1979-1980) is niet in druk verschenen.

³⁰ *Aanteekeningboek*, 51-52, 121

³¹ *Aanteekeningboek*, 56, 64, 75, 106.

³² Jottrand, *Nederduitsche gewrochten*, 28-29.

Afb. 3 Lucien Jottrand (1804-1877) omstreeks 1856. Lithografie. Bron: Letterenhuis AMVC, Antwerpen.

Enkele maanden na zijn vertrek uit Luik, op 22 december 1825, schreef Jottrand vanuit Brussel, waar hij eerst als advocaat en spoedig ook als journalist van de *Courrier des Pays-Bas* werkzaam was, aan de voorzitter van Tandem: 'Het is een apostel van de leer – ter verspreiding der nederduitsche taal, der trouw aan de Grondwet en des eerbieds wegens den Koning ingerigt –, die den leermeester een verslag stuurt over alles wat hij in het oord alwaar hij predikt, bemerkt heeft, tot zijne zending betrekkelijk.' De apostel kon positieve berichten sturen, want het perspectief voor de verspreiding van het Nederlands in Brussel achtte hij gunstig. In zijn antwoord van 20 februari 1826 schreef Kinker verheugd te zijn dat Jottrand eraan kon medewerken 'om in de zuidelijke hoofdstad van het rijk onze leer in de gemoederen der Brusselaren te doen druppelen' en 'om de overbergsche [ultramontaanse] suffers en de jezuitische handlangers in hunne middeleeuwsche pogingen te stuiten'.³³ Hoewel Kinker zijn opvattingen over de verheven leer van het christendom versus de verfoeide praktijken van het priesterschap niet tegenover al zijn leerlingen in dezelfde onverbloemde taal verwoordde, is de zinsnede uit de brief aan Jottrand kenmerkend voor de geest die hem bezield. Met de felheid waarmee Kinker uitvoer tegen de 'ennemis de

33 Jottrand, *Nederduitsche gewrochten*, 33-37.

la Lumière', was Jottrand niet erg gelukkig, al heeft hij Kinker ter zake nooit van replek gediend. Het was, schreef hij later, 'le coté un peu sectaire de son esprit: tolérant, en général, mais sur lequel le Voltairianisme avait un peu déteint'.³⁴

In de twee volgende brieven, van 10 oktober 1826 en 20 februari 1827, die door Kinker op 20 december 1826 en november 1827 beantwoord werden, sprak Jottrand over zijn lidmaatschap van Concordia, het Brusselse genootschap ter bevordering van de Nederlandse taal en letterkunde, en van het pas opgerichte Brusselse departement van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. Hij was inmiddels redacteur binnenland van de *Courrier des Pays-Bas* geworden. Dit dagblad ging in Brussel de rol vervullen die de *Mathieu Laensberg* in Luik speelde: kritisch opponeren tegen de regering die geen begrip had voor de staatkundige ideeën van de jongliberalen. In de twee hierboven genoemde brieven aan Kinker bewaarde Jottrand daarover het stilzwijgen. Waar hij in december 1826 in een brief aan Charles Rogier al gesproken had over de 'sottises des ministres', schreef hij Kinker alleen over de ergernis die de benoeming van de tienjarige Willem (de latere Willem III) tot kolonel in Brussel gewekt had: 'Willem's kleinkinderen past het slechts de medeburgers der Nederlanders te zijn'.³⁵

In zijn schrijven aan Jottrand van november 1827 riep Kinker het spookbeeld op van de obscuranten in Noord (de Bilderdijkianen) en Zuid (de ultramontanen) die geen begrip toonden voor de grootheid van de grondwettige vorst die alles deed 'om het volk in al zijne standen op te voeren tot het besef van eigen menschenwaarde'. Op deze brief heeft Jottrand niet meer geantwoord. De fundamentele verschillen in politieke opvattingen tussen hem en zijn leermeester maakten verder contact zinloos.³⁶

Theodoor Weustenraad

Theodoor Weustenraad, geboren te Maastricht in 1805 en overleden te Jambes bij Namen in 1849, was de dichter onder de Tandemleden. Op voordracht van Xavier Würth aîné was hij op 1 november 1824 in het 'letterkundig gezelschap' opgenomen.³⁷ De bijdragen die hij aan Tandem geleverd heeft, mét de daarop aangebrachte opmerkingen van Kinker, heeft hij zorgvuldig bewaard.³⁸ In de vergadering van 10 juli 1826 werd hij door Kinker aangewezen als geheimschrijver

³⁴ Den Haag, Nationaal Archief: Stukken afkomstig van prof. mr. G.W. Vreede (1809-1880): Jottrand aan Vreede, 12 april 1872.

³⁵ Jottrand, *Nederduitsche gewrochten*, 39-53; Jottrand aan Charles Rogier, 26 december 1826, in: Ernest Discaillies, *Charles Rogier (1800-1885) d'après des documents inédits*, dl. 1 (Brussel 1892) 119 noot 1.

³⁶ Jottrand, *Nederduitsche gewrochten*, 53.

³⁷ *Aanteekeningboek*, 62-63.

³⁸ Weustenraads Nederlandstalige literaire proeven, voor zover bewaard, berusten in het Regionaal Historisch Centrum Limburg (RHCL), Gemeentearchief Maastricht (GAM), hs 298. Over de correcties die Kinker erin aanbracht, zie: H.J.E. Endepols, 'Kinker te Luik als leermeester van den Maastrichtenaar Weustenraad', in: *Album René Verdeyen* (Brussel-Den Haag 1943) 181-194.

voor het tweede semester van het komende studiejaar.³⁹ In dat studiejaar kunnen we zijn optreden echter niet meer volgen, aangezien op bovengenoemde datum het enig bewaard gebleven *Aanteekeningboek* met de vergadernotulen eindigt.

Weustenraad was een licht ontvlambaar, romantisch type, een dankbaar discipel voor idealistische filosofen zoals de kantiaan Kinker en later, in 1831-1832, de utopistische maatschappijhervormer Saint-Simon. Weustenraad zorgde in zijn eerste Tandemjaar voor twee opstellen die getuigen van zijn bekommernis over maatschappelijk onrecht: het eerste over de gevolgen die de veroordeling van een misdadiger heeft voor zijn niet-schuldige kinderen, het tweede over 'barbaarse' gewoonten die de reinigende storm van de Franse Revolutie hebben doorstaan.⁴⁰ Dit laatste exposé leidde hij in met een beschouwing in de geest van zijn leermeester:

Sedert het verjagen der Jezuïeten heeft de Wijsbegeerte haar gebied merkelyk over den aardbol uitgebreid. De val van die dweepzuchtige zonen van Loyola wierd opgevolgd door den val van een groot aantal godsdienstige instellingen die de domheid der volken voor den eenigsten grondslag hield. Echter bleven er nog sommige over die hun eeuw onder het juk der bijgeloovigheid en der oude vooroordelen wisten te houden.⁴¹

Vervolgens liet hij enkele in Maastricht nog bestaande misbruiken de revue passeren: dieronvriendelijk kermisvermaak, uitwassen bij communiefeesten, tactloos behandelen van armenkinderen. Buiten die twee opstellen leverde Weustenraad in de studiejaren 1824-1825 en 1825-1826 een keur aan poëtische bijdragen. In die gedichten gaf hij meermalen blijk van zijn liefde voor de Griekse vrijheidsstrijders en zijn haat jegens de Turkse muzelmannen; verder getuigde hij van zijn empathie met de Luikse studenten die zich verzetten tegen de disciplinaire regels van een nieuw academisch statuut, en bezong hij de bloei van Tandem. Het gezelschap had in 1823 een moeilijke periode doorgemaakt, maar nu, in april 1826, had zich uit de twijg een krachtig boompje ontwikkeld:

Thans prijkt hij voor het vijfde jaar
 In onze zoele luchten
 En heeft Goddank geen nieuw gevaar
 Geen nieuwen storm te duchten.
 En zoo hij eenmaal nederzonk
 Tot smart der echte Belgen⁴²
 Herleven zal zijn doode tronk
 In ieder van zijn telgen.

³⁹ *Aanteekeningboek*, 164-165.

⁴⁰ *Aanteekeningboek*, 68, 96.

⁴¹ RHCL/GAM, hs. 298. Opmerkingen van Kinker zijn in de tekst verwerkt; hoofdlettergebruik en interpunctie zijn aangepast.

⁴² 'Belgen': in de periode van het Verenigd Koninkrijk vaak gebruikt voor 'Nederlanders', naar het voorbeeld van de humanisten voor wie 'Belga' 'Nederlander' betekende. Met het toenemen van de oppositie werd het woord 'Belg' steeds meer, al spoedig uitsluitend, gebruikt voor 'Zuid-Nederlander', de huidige betekenis dus.

Tot de producten van zijn academische muze behoort ook de traanklierige romance, 'Celinia en Coridon', die zoveel indruk maakte dat Xavier Würth aîné ze opnam in zijn bloemlezing *Leçons hollandaises de littérature en de morale*.⁴³

Na de afsluiting van zijn rechtenstudie op 8 augustus 1827 werd Weustenraad in Maastricht redacteur van het pas opgerichte dagblad *L'Eclaireur*, dat zich de Luikse *Mathieu Laensberg* ten voorbeeld stelde. Evenals Jottrand heeft hij aan Kinker verslag gedaan van zijn zendingswerk. Zijn voornemen om dit maandelijks te doen werd overigens niet gerealiseerd. Kinker maande hem geduld te hebben bij 'het uitroeyen der schadelijke vooroordeelen'; dat kon alleen 'van lieverlede' gebeuren, 'bij kleine maten', want 'langzaam gaat zeker'.⁴⁴ Weustenraad was verheugd toen hij in de *Éclaireur* van 31 december 1827-1 januari 1828 een bijdrage van Kinker mocht plaatsen. Het was een samenspraak in dichtvorm, waarin Kinker de redactie aanspoorde om zich in te zetten voor de samensmelting van Noord en Zuid 'tot één lichtbegeerig Volk', om 'een tolk in beider tong en taal' te zijn' en 'zaam te knopen wat te voren was gescheiden'.

Voorals als dichter in de 'landtaal' heeft Weustenraad in Maastricht zendingsarbeid verricht: hij droeg zijn poëzie voor in het Maastrichtse departement van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen en in de Société des Amis des Sciences, Lettres et Arts (de Maastrichtse tegenhanger van de Luikse Société d'Émulation), en publiceerde ze daarna in de *Éclaireur* en de *Journal de la province de Limbourg*. De inhoud ervan sloot in eerste instantie naadloos aan bij de ideeën van Kinker over taalkundige en maatschappelijke zaken, maar in maart 1827 was er een dissonant. Het ging om de klacht die Weustenraad uitte aan het eind van zijn *Vaderlandsche lierzang*, gepubliceerd in de *Éclaireur* van 3-4 maart 1828:

Ach! waarom zien we soms een Staatsministers hand
Die bron van heil en welvaart [de koning] stremmen,
De Vrijheidsdrift van d'opgebeurden Leeuw
Met geeselslagen temmen,
En vrijven hem voor 't hoofd het roest der middeneeuw!

In zijn schrijven van 24 maart 1828 liet Kinker aan Weustenraad weten door die regels onaangenaam getroffen te zijn.⁴⁵ Want naast koning Willem I was 'staatsminister' Cornelis van Maanen in Kinkers ogen de belangrijkste steunpilaar waarop het Verenigd Koninkrijk rustte, terwijl Van Maanen voor Weustenraad juist de kwade genius was. Meester en leerling bevonden zich niet meer op één lijn; het contact was verbroken.

⁴³ Aanteekeningboek, vanaf november 1824; Spronck, *Weustenraad*, 45-52; J.F.X. Würth, *Leçons hollandaises de littérature et de morale, ou recueil, en prose et en vers, des plus beaux morceaux de la langue hollandaise dans la littérature des trois derniers siècles; ouvrage classique à l'usage des établissements d'instruction publics et particuliers* (Luxembourg 1825) dl. 2, 367-374.

⁴⁴ *Briefwisseling Kinker*, II, 253 (aan Weustenraad, 31 oktober 1827).

⁴⁵ *Briefwisseling Kinker*, II, 271 (aan Weustenraad, 24 maart 1828).

Afb. 4 Theodoor Weustenraad (1805-1849). Gravure uit 1850 van Gustave Biot naar de buste van Guillaume Geefs. Bron: Annuaire de l'Académie Royale de Belgique pour 1850.

Vanaf april 1828 heeft Weustenraad in de *Éclaireur* onverkort gekozen voor de oppositie. In het nummer van 25 mei 1828 verscheen het laatste product van zijn Nederduitse lier: een *Welkomgroet* aan de Amsterdamse toneelgroep van T.J. Majofski, met daarin de politiek geladen opmerking: 'Veel beter dan de dwang kan ons de kunst vereenen.'⁴⁶

Post Tandem

De 'Wende' van april 1828 was definitief en algemeen. Op 26 maart 1828 had Kinker aan Van Maanen geschreven: 'het zou meer dan te verwonderen zijn, wanneer niet sommige jonge lieden, na het verlaten der Universiteit en dus ook van Tandem, in hunne geboorteplaats teruggekeerd, door deze of geene partij [hij zal bedoeld hebben: de ultramontanen en de jongliberalen] van den goeden Weg afgetroond werden.'⁴⁷ Het was veel erger: in de zomer van 1828

⁴⁶ Spronck, *Weustenraad*, 78-81, 87-97.

⁴⁷ *Briefwisseling Kinker*, II, 278 (aan C. van Maanen, 26 maart 1828).

zou Tandem, Kinkers geliefde studentengenootschap, een stille dood sterven.⁴⁸

De oppositie tegen de regering had geleidelijk vorm gekregen. Eerst was er in de tweede helft van 1827 het pact tussen de twee Luikse dagbladen, de liberale *Mathieu Laensberg* en de katholieke *Courrier de la Meuse*, die elkaar gevonden hadden in hun gezamenlijke grieven. Zij wensten vrijheid van taalgebruik, persvrijheid, ministeriële verantwoordelijkheid, onafzetbare rechters. Vanaf maart 1828 hadden zich de andere Zuid-Nederlandse oppositiebladen, waaronder de *Éclaireur*, bij die unie aangesloten. Tot dan toe stond de fel oppositionele Brusselse *Courrier des Pays-Bas* terzijde vanwege zijn uitgesproken antiklerikale mentaliteit, maar in de zomer van 1828 draaide de krant bij en aan het begin van het parlementaire jaar 1828-1829 was dé Unie een feit. Voortaan trokken de journalisten van de *Mathieu Laensberg*, de *Courrier de la Meuse*, de *Éclaireur* en de *Courrier des Pays-Bas* samen op. Ze pleitten gezamenlijk voor persvrijheid, vrijheid van taal, vrijheid van onderwijs en hamerden op de noodzaak van ministeriële verantwoordelijkheid. Ze accepteerden niet langer dat geregeerd werd met koninklijke en ministeriële besluiten, waardoor het proces van de wetgeving werd geremd. Ze wezen de volksvertegenwoordigers in gemeente, provincie en Tweede Kamer op hun taak en zagen zichzelf als mandatarissen van het onmondig gehouden volk. Zo mobiliseerden zij de publieke opinie.⁴⁹

Op 4 november 1828 stonden in Brussel Lucien Jottrand en Pierre François Claes, zijn collega-journalist van de *Courrier des Pays-Bas*, terecht wegens artikelen tegen Van Maanen. Naar aanleiding van hun vervolging haalde Weustenraad in de *Éclaireur* van 5 november 1828 op zijn beurt fel uit tegen de gehate minister. Evenals Jottrand en Claes werd ook hij voor de rechter gedaagd. Maar terwijl Jottrand en Claes in Brussel veroordeeld werden tot acht maanden, respectievelijk een jaar gevangenisstraf, werd Weustenraad in eerste instantie in Maastricht en vervolgens in Luik vrijgesproken. Van Maanens invloed op de rechterlijke macht bleek in Brussel aanmerkelijk groter dan in Maastricht en Luik. Weustenraad profiteerde ervan; de journalisten van de *Courrier des Pays-Bas* waren het slachtoffer. Al eerder had Weustenraad in een artikel geëmotioneerd uitgehaald naar het militair gezag in Maastricht. Hij was daarop in hechtenis genomen, maar het proces had ook toen tot vrijspraak geleid. In de stad werd hij gevierd als vrijheidsheld; landelijk bezorgden de persprocessen de *Éclaireur* en de stad een klinkende naam in oppositieland.⁵⁰

Het jaar 1829 werd getekend door twee petitiegolven, waardoor de oppositie verbreed werd en de spanningen verhevigd. De vroegere tegenstelling tussen liberalen en katholieken leek te verdwijnen en maakte plaats voor de tegen-

⁴⁸ Op 10 april 1828 (*Briefwisseling Kinker*, II, 281) zat er nog leven in het genootschap; op 2 december 1829 (*Briefwisseling Kinker*, III, 92) is sprake van 'het gewezen Tandem'. In de brieven uit de tussenliggende periode komen alleen 'gewezen' Tandemleden voor (*Briefwisseling Kinker*, III, 56, 70, 75).

⁴⁹ Els Witte, *De constructie van België 1828-1847* (Leuven 2006) 27, 34-35, 48; Spronck, *Weustenraad*, 86, 125-126.

⁵⁰ Spronck, *Weustenraad*, 113-122; W.P. Sautijn Kluit, 'Dagbladvervolgingen in België 1815-1830', in: *Bijdragen voor vaderlandsche geschiedenis en oudheidkunde* 1892, 364.

stelling tussen Noord en Zuid, tussen ‘Hollanders’ en ‘Belgen’, tussen protestanten en katholieken, tussen bevooroordeelde, onbuigzame Hollandse conservatieven en vrijheidslievende, achtergestelde Belgische catholico-liberalen. Nuances raakten zoek, versimpeling en emotie kenmerkten de strijd der opinies. ‘Toujours lui!’ kopte de *Éclaireur* op 6 december 1829, en wie dat was behoefde eigenlijk geen toelichting. Op 11 december volgde de Koninklijke Boodschap, met tegemoetkoming aan diverse grieven, maar met een expliciete afwijzing van de ministeriële verantwoordelijkheid en de aankondiging van een harde aanpak van onwilligen. De oppositie was razend. De geesten waren rijp voor de breuk, vroeg of laat.⁵¹

In de eerste helft van 1830 nam de spanning tussen het volk en de regering af als gevolg van verdere concessies aan de grieven (afschaffing van de belasting op het gemaal en versoepeling van de taaldwang) en een vergelijk met de kerkelijke overheid. Maar voor de schrijvers van de oppositiepers wilden de koning en Van Maanen geen pardon en het aantal persprocessen werd opgevoerd.⁵² Intussen bereikte in Frankrijk het conflict tussen koning en oppositie een hoogtepunt. Op 27, 28 en 29 juli 1830, ‘les trois glorieuses’, revolteerde Parijs en moest Karel X het veld ruimen. In de *Éclaireur* van 11 augustus 1830 schreef Weustenraad: ‘Admirons cet élan d’une vaste cité, de tout un pays, pour reconquérir ses libertés. Admirons cette glorieuse révolution (...) et plaignons les rois qui s’imaginent que les bayonettes constituent leur force et leur puissance.’⁵³

Toch bleef het rustig in België ... totdat in Brussel op 25 augustus 1830, de dag na de viering van Koningsdag, relletjes uitbraken, het sein voor de opstand. Die werd van 23 tot 26 september in het park van Brussel gewapenderhand beslecht. Er was toen geen weg meer terug.

Tot besluit

Terugblikkend op vijftien jaar Verenigd Koninkrijk, op Kinkers missie en de houding van zijn discipelen na hun afscheid van Tandem, trekken we enkele conclusies.

In ruwe lijnen geschetst, waren de jaren 1815-1827 voor het Verenigd Koninkrijk een periode van opbouw, van geleidelijke integratie. De stichting in 1825 van het Collegium Philosophicum, waar alle toekomstige priesters een tweejarige, ‘verlichte’ wijsgerige opleiding moesten volgen – Jottrand vond het betreffende Koninklijk Besluit niet ongrondwettig, wel uiterst onhandig⁵⁴ – remde de groei af, omdat de Vlaamse katholieken hevig protesteerden. Het definitieve draaipunt was de totstandkoming van de Unie in 1828 tussen katho-

51 Spronck, *Weustenraad*, 146-147, 149; Witte, *Constructie van België*, 35, 49-50.

52 Spronck, *Weustenraad*, 150-151; Witte, *Constructie van België*, 42, 50-51.

53 Spronck, *Weustenraad*, 160-161.

54 Jottrand, *Nederduitse gewrochten*, 30-31; Den Haag, Nationaal Archief: Stukken afkomstig van prof. mr. G.W. Vreede (1809-1880): Jottrand aan Vreede, 12 april 1872.

lieken en liberalen. Toen zette de desintegratie in en die werd nauwelijks nog geremd. Want een aantal belangrijke de natievorming bevorderende factoren (eenheid van taal, religie, volkscultuur) waren afwezig en de tijd was te kort geweest om tot een gedeeld verleden te komen. De moeizame integratie van de provincie Limburg in het Nederlandse staatsbestel, die van 1839 tot circa 1900 duurde, is een bewijs voor het belang van deze factor.⁵⁵ Daar kwam bij dat het landsbestuur faalde. Er was bij de regering geen gevoel voor de gehechtheid van het volk aan zijn geestelijke leiding die niet gediend was van 'Staatskirchentum'. Afgezien van de prijzenswaardige economische en infrastructurele maatregelen, werden door het landsbestuur geen serieuze pogingen gedaan om tot gelijkberechtiging van Noord en Zuid te komen. Bij de regering bestond aversie tegen de constitutionele regeringsvorm en was er geen gevoel voor de democratiseringswens van de jonge intellectuelen. Ook onderschatte zij het gewicht van de Franse taal en cultuur, waaraan de bovenlaag van de bevolking in het Zuiden zeer gehecht was.

En Kinker? Toen hij in Luik aan zijn professoraat begon, was hij zeer bevriend met Falck, maar hij miste diens flexibiliteit en praktische zin. Zij groeiden uit elkaar, net zoals Falck en Willem I uit elkaar groeiden. Kinker hechtte zich daarna aan Van Maanen, de trouwste dienaar van de koning. Met hem zat hij op één lijn en dus liepen ze samen stuk op de oppositie van het Zuiden.

Blijft de vraag naar de houding van zijn leerlingen, toen die tegenover de groeiende oppositie en tegenover Kinker hun positie moesten bepalen. De meesten hadden rechten gestudeerd en zodoende kennis gemaakt met de staatkundige opvattingen van prof. Pierre-Joseph Destriveaux (1780-1853), een meeslepend spreker, die onomwonden pleitte voor de koppeling van ministeriële verantwoordelijkheid aan de koninklijke onschendbaarheid. Bij het ontstaan van de Unie in 1828 stonden zij, jong nog, aan het begin van hun maatschappelijke carrière. Hun vorming voltrok zich verder binnen de gemeenschap waarin zij leefden en werkten, en die was in de zuidelijke provincies overwegend niet-regeringsgezind. De keuze tussen de staatkundige leer van Destriveaux en de zo anders geaarde opvattingen van Kinker zal de meesten niet moeilijk gevallen zijn. Hun geloof in de boodschap van Kinker waarmee ze uit Luik vertrokken waren, stuitte op de publieke opinie die er, op goede gronden, niet voor opstond. In het leven van de meeste discipelen speelde Kinkers 'hollandsche Evangelie' al gauw geen rol meer. Slechts één Tandemist liet zijn leermeester niet los: Édouard Capitaine, orangist in hart en nieren.⁵⁶ De jonge baron Alexander Michiels van Kessenich, met de wapenspreuk 'Alles voor en door de Koning', raakte in het spanningsveld tussen regering en oppositie zwaar overspannen.⁵⁷ Lucien Jottrand heeft met de gehechtheid aan zijn leermeester geworsteld,

55 Piet Orbons en Lou Spronck, 'Limburgers worden Nederlanders. Een moeizaam integratieproces', in: Ad Knotter (red.), *Dit is Limburg! Opstellen over de Limburgse identiteit* (Zwolle-Maastricht 2009) 33-60.

56 Spronck, 'Op de breuklijn', 75-77.

57 Spronck, 'Alexander Michiels van Kessenich', 38-45.

maar zijn politieke opvattingen voerden hem onvermijdelijk naar het oppositionele kamp. Jean-Baptiste Nothomb lijkt zich bij zijn vertrek uit Luik al te hebben losgemaakt van Kinkers boodschap. Theodoor Weustenraad koos acht maanden na zijn afstuderen definitief vóór de Unie en opende in de *Éclaireur* de aanval op de regering, in het bijzonder op Kinkers vriend Van Maanen. Ook Jacques Gerris en Fritz Behr participeerden in het werk van de oppositie.

Waren Kinkers lessen voor de meeste van zijn leerlingen dan ‘niets meer [geweest] dan een boon in een brouwketel’?⁵⁸ Hoewel ik de neiging heb deze vraag in zijn algemeenheid bevestigend te beantwoorden, zou ik over meer materiaal moeten beschikken om deze gegronde veronderstelling te vervangen door duidelijke uitspraken over de verschillende aspecten van zijn boodschap: taal en literatuur, geschiedenis, eenwording van Noord en Zuid, volksontwikkeling, staatkunde.

Maar zelfs als de slotsom overwegend negatief zou zijn, blijft staan dat de persoon van Johannes Kinker op zijn leerlingen een onuitwisbare indruk moet hebben gemaakt. Een hoogleraar die zijn huis voor zijn leerlingen opent, gevoel heeft voor gezelligheid, muziek en stijl, die hen van zijn kennis laat profiteren en met hen discussieert over vragen op wijsgerig, religieus en staatkundig terrein, zo iemand laat bij jonge mensen indrukken en ideeën achter die een leven lang meegaan en vaak bepalend zijn voor de wegen die men inslaat, voor de beslissingen die men neemt. Zo reageerde Pascal Strens, de katholieke procureur-generaal in Limburg, in 1873 op de vraag of Justitie stelling moest nemen tegen de plannen van de Maastrichtse deken mgr. F.X. Rutten voor het houden van een heiligdomsprocessie door de binnenstad, dat men die beter kon toelaten dan verbieden, omdat, zo merkte hij op, gelovig volk ‘minder vatbaar is voor de invloed van de *internationale* en de *commune*, en ik zeg het mijn gewezen hoogleeraar Kinker na: nog liever *bijgeloof* dan *ongeloof*.’ Strens schreef dat meer dan 46 jaar na zijn afscheid van Tandem.⁵⁹

Lou Spronck (1936) studeerde Nederlands en Geschiedenis aan de Radboud Universiteit Nijmegen. Vanaf 1962 was hij werkzaam aan het Jeanne d'Arc College te Maastricht, eerst als leraar en conrector, van 1978 tot 1997 als rector. In 2009 promoveerde hij op het proefschrift Theodoor Weustenraad (1805-1849) en de 'Perceessie van Scherpenheuvel'. Verder publiceerde hij onder andere: Felix Rutten. Terugblik 1880-1930 (met Peter Schulpen, 2004); Boekèt Mestreechs, bloemlezing uit de Maastrichtse dialectliteratuur (met Flor Aarts, 2005); Philippe van Gulpen 1792-1862, chroniqueur met pen en penseel (2005); Dr. Joseph Endepols, woordenara en dialectoloog 1877-1962 (2012).

Lou Spronck, l.spronck@hetnet.nl

⁵⁸ *Briefwisseling Kinker*, I, 402 (aan Fabius, 31 juli 1820): ‘Het zal mij, in het midden van allerlei soort van tegenwerking eenige voldoening kunnen geven een zeer klein getal voor die taal te winnen, maar dit zal voor het geheel niets meer dan een boon in een brouwketel zijn.’

⁵⁹ M.P.H. Strens aan de minister van Justitie, 6 augustus 1873, zie: P.J. Margry, *Teedere Quaesties: religieuze rituelen in conflict. Confrontaties tussen katholieken en protestanten rond de processiecultuur in 19e-eeuw Nederland* (Hilversum 2000) 312-314, 580. Pascal Strens (1807-1875) was in Luik afgestudeerd op 20 maart 1827. Hij was in 1852-1853 minister van Justitie, in 1861 kort minister voor R.K. Eredienst en vanaf 1856 procureur-generaal in Maastricht.